

วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ชุมชน อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

LIVELIHOOD AND COMMUNE IDENTITY KLONG LUANG DISTRICT, PATHUM THANI PROVINCE

พิชญานิ เชิงศิริ ไชยยะ^{1*} นารินาถ วงษ์ปรีดา^{1*} และสิริวิทย์ สุขกันต์^{2*}
Pitchayanee Choengkeeree Chaiya^{1*}, Narinat Vongpreeda^{1*} and Siriwit Sukkun^{2*}

Received : 26 April 2021

Revised : 29 August 2021

Accepted : 7 October 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ 2) เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด (Key-Informants) ทั้งแบบการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ (Formal Interview) และแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยมีแบบสัมภาษณ์ กำหนดกลุ่มประชากรจำนวน 105 คน จากการใช้เทคนิคการอ้างอิงปากต่อปาก (Snowball Sampling Technique) และการสังเกตโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เรียงเรียงตามหลักทฤษฎีทางคติชนวิทยา ภาษาและวรรณคดีไทย

ผลการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตของประชาชนในเขตชุมชนตำบลคลองสาม คลองห้าและคลองหก มีความคล้ายคลึงกันหลายลักษณะ ทั้งบรรพชนกลุ่มก่อตั้งชุมชน ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ของชุมชนคลองหลวง คือประวัติศาสตร์คลองขุด บ้านจัดสรรผุดหนาแน่น อดีตดินแดนวัฒนธรรม เชื้อชาติยังดำรงชีวิตเมืองกึ่งวิถีเกษตร

คำสำคัญ: วิถีชีวิต อัตลักษณ์ คลองหลวง

¹หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อนวัตกรรมการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

²หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

¹Bachelor of Arts Program in Thai Language for Communicative Innovation, Faculty of Humanities and Social Sciences, ValayaAlongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani

²Bachelor of Arts Program in Thai for Communication for Foreigners, Faculty of Humanities and Communication Arts, Payap University

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน E-mail: pitchayaneccc@gmail.com

ABSTRACT

Objective of this research are 1) To study the way of life of people in Klong Luang district Pathum Thani province 2) To identify the identity of people in Klong Luang district Pathum Thani province using qualitative research method. Research instruments are to interview research group (key-informants) both formal and informal interview. The interview have 105 people to be participated using Snowball Sampling Technique, Participatory Observation, and Non-Participatory Observation. Data to be analyzed and compiled using theory of folklore, language, and Thai literature.

Research indicate that the way of life of people in Klong sam, Klong hah, and Klong hok sub-district have many thing in common which are similarity of ancestor, and variety of ethnic. The identity of Klong Luang community is the history of Klong Kud, plenty of housing estate, culture land, and people living with both city life and agriculture life.

Keywords: Livelihood, Identity, Klong Luang

บทนำ

คลองหลวงเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี มีประวัติศาสตร์ที่สามารถสืบค้นย้อนกลับไปถึงสมัยรัชกาลที่ 7 อำเภอคลองหลวงในช่วงเวลานั้นเรียกว่า “อำเภอบางหวาย” ตลอดระยะเวลาตั้งแต่การมีอยู่ของอำเภอนี้อยู่ในสภาพบริบทที่เกี่ยวกับการแสวงหาวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ให้กับจังหวัดปทุมธานี ดังจะเห็นได้จากงานวิชาการที่พยายามแสวงหาวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ให้กับจังหวัดปทุมธานี ซึ่งสามารถย้อนกลับไปได้ถึงรัชกาลที่ 2 ในครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จประพาสเมืองสามโคกทอดพระเนตรเห็นชาวรามัญทั้งหลายล้มไหลมาทูลเกล้าฯ ถวายดอกบัวแด่พระองค์อยู่เป็นเนืองนิตย์ จึงพระราชทานนามเมืองใหม่เพื่อเป็นสิริมงคลว่า “เมืองประทุมธานี” ซึ่งหมายถึงเมืองแห่งดอกบัวนั่นเอง (สมัย สุทธิธรรม, 2543)

อย่างไรก็ตามเมื่อสยามมีการติดต่อกับชาติตะวันตก และได้พัฒนาชาติตนเองตามตัวแบบของชาวตะวันตก สยามหรือประเทศไทยในปัจจุบันได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และเปลี่ยนวิถีชีวิตจากภาคการเกษตรเป็นภาคอุตสาหกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญ ผลลัพธ์ประการสำคัญที่เกิดขึ้นตามมา คือ ความเจริญได้เข้ามาประทะกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานีให้เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีเดิมในครั้งที่ยังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมมอญ ดังนั้นบทความวิจัยเรื่องนี้จึงเห็นความสำคัญของการศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนอำเภอคลองหลวงว่าเป็นอย่างไรในปัจจุบัน และยังคงมีอัตลักษณ์ที่หลงเหลือหรือได้รับการสืบทอดมาจากครั้งอดีตหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินงานในการวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด (Key-Informants) ทั้งแบบการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ (Formal Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เพื่อซักถามข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) หมายถึง การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบไม่ได้กำหนดคำถามไว้ล่วงหน้าเพื่อให้การพูดคุยมีอิสระอย่างเต็มที่ รวมถึงการสังเกตวาทะการสนทนา เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่วิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลอีกแนวทางหนึ่ง ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาเครื่องมือนี้มาจากหลักการทางคติชนวิทยาแยกประเภทข้อมูลตามกรอบแนวคิดและประเด็นที่ใช้ในการศึกษา และมีการตรวจสอบเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบข้อคำถามว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ทั้งนี้ระหว่างการสัมภาษณ์นั้นจะผสมผสานกันทั้งข้อคำถามที่เตรียมมาและการสนทนาของผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ในตอนท้ายจะได้ทวนความให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รับทราบด้วยว่า ข้อมูลนั้นถูกต้องตามที่ได้กล่าวมาเพื่อลดความคลาดเคลื่อนของข้อมูล รวมทั้งมีอุปกรณ์บันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และการบันทึกเสียง

การดำเนินงานวิจัยศึกษาเอกสารเป็นเรื่องการค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี การศึกษาเอกสารจึงเน้นไปที่การทบทวนแนวคิดเรื่องวิถีชีวิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 - 2563 กับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 - 2559 ผู้วิจัยได้ประมวลสรุปออกมาเป็นคำจำกัดความสำหรับใช้ในงานวิจัย ดังนี้

วิถีชีวิต หมายถึง การรวมกลุ่มก่อตั้งชุมชนและการเลือกทำเลที่ตั้ง ลักษณะชาติพันธุ์ หรือเชื้อชาติวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น การประกอบอาชีพ ตลอดจนความคิดความเชื่อที่สัมพันธ์กับศาสนาและการดำรงชีวิตในชีวิตประจำวัน ภูมิลักษณ์ (2563), กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (2559), ศุภวรรณ เจริญชัยสมบัติ (2554), ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554)

อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะของชุมชนในบริบททำเลที่ตั้ง ภาพสะท้อนที่โดดเด่นแตกต่างบางประการซึ่งปรากฏในพื้นที่ตามยุคสมัย ทั้งด้านสังคม การดำรงชีวิต และโครงสร้างทางกายภาพ วิไลวรรณ ทวีศรี (2560), ณัฐพงศ์ รักงาม (2559), ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2558), ศิขรา ศิริสาร (2556), อภิญา เพื่องฟูสกุล (2546), ปรีดา เฉลิมเผ่า ก่ออนันตกุล (2545)

ลำดับต่อมาเป็นการสัมภาษณ์ประชากรจำนวน 105 คน ตำบลละ 35 คน ซึ่งผู้วิจัยได้จัดแบ่งเป็นกลุ่มที่มีถิ่นฐานมาแต่ดั้งเดิมก่อนที่ประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย หรือเรียกว่า

กลุ่มผู้รู้ กับกลุ่มสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่รับรู้การสืบทอดสืบสานภูมิปัญญาทั้งนี้เพื่อเข้าใจวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ในช่วงหลังจากที่ประเทศมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้รู้ หมายถึง กลุ่มผู้สูงอายุซึ่งอาจพิจารณาจากบุคคลที่มีอายุเกิน 60 ปี ที่มีถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่วิจัยมาตั้งแต่เกิด และมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ สามารถบอกเล่าถึงการดำรงชีวิตในอดีตที่ผ่านมา ทั้งประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนถึงกลุ่มผู้นำชุมชนทั้งแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ที่สามารถให้ข้อมูลได้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ และการค้นหาผู้รู้เป็นคนแนะนำ ผู้วิจัยว่าควรจะไปสัมภาษณ์บุคคลใดต่อไปเป็นการใช้เทคนิคการอ้างอิงต่อเนื่องปากต่อปาก (Snowball Sampling Technique)

2. กลุ่มสมาชิกในชุมชนหมายถึง ผู้คนที่เป็นสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย โดยการแบ่งตามช่วงอายุ ออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มผู้ใหญ่ หรือวัยกลางคนซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 40-64 ปี และ กลุ่มคนรุ่นใหม่ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 13-39 ปี เพื่อจะได้เห็นความเหมือนหรือแตกต่างในด้านการสืบทอดสืบสานภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นการใช้เทคนิคการอ้างอิงต่อเนื่องปากต่อปาก (Snowball Sampling Technique) เพื่อเปรียบเทียบ และแสดงให้เห็นความต่อเนื่องหรือฐานคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของชุมชนที่สืบทอดถึงปัจจุบัน

ขณะเดียวกันระหว่างการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม และการสัมภาษณ์พิจารณาประกอบการสังเกตความคิด และอาการปฏิกิริยาที่แสดงออกขณะให้ข้อมูลของกลุ่มประชากรทั้งสองกลุ่มและบริบทชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์หาอัตลักษณ์ของชุมชนสุดท้ายคือ การวิเคราะห์หาอัตลักษณ์ชุมชนของพื้นที่อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ด้วยการอาศัยหลักการทางคติชนวิทยาและการทำงานเชิงพื้นที่สำหรับการเทียบเคียงวิเคราะห์ อัตลักษณ์การสืบทอด และบรรยายการดำเนินชีวิตจากบริบทต่าง ๆ ความคิดความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนพื้นที่อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพลวัตในปัจจุบัน ทั้งนี้ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ตลอดจนความโดดเด่นแตกต่างบางประการที่ปรากฏในบริบทพื้นที่ ซึ่งสร้างความรู้สึกของการเป็นพวกเดียวกันในพื้นที่ หรือการรับรู้ร่วมในภาพแทนความจริงของชุมชนแห่งตน

ผลการวิจัย

วิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิถีชีวิตของประชาชนในเขตชุมชนคลองสาม คลองห้า และคลองหกอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีความคล้ายคลึงกันหลายลักษณะ เช่น ท่าเลที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เป็นที่ราบลุ่ม และป่า โดยลักษณะร่วมจากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า เมื่อครั้งเริ่มก่อตั้งชุมชน มีความหลากหลายในเชื้อชาติ เช่น เชื้อชาติไทย เชื้อชาติมอญ เชื้อชาติลาว เชื้อชาติจีน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข การดำรงชีพหรือการประกอบอาชีพแต่เดิมนั้นส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ มีพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักสำหรับยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยจะพบว่าจากการสัมภาษณ์ประชากรทั้งสองกลุ่มนั้นแสดงให้เห็นว่า

ชุมชนมีความผูกพันกับวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนผ่านการแสดงออกเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม การละเล่น ตลอดจนความคิดความเชื่อที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาแม้จะเลือนรางและลดบทบาทลงมาก เช่น การจุดลูกหนู การสาธนาภาชนะ การทำอาหารคาวหวานบางชนิด แต่กระนั้นก็ยังมียุคสมัยที่ให้ความสำคัญและพยายามอนุรักษ์ไว้ ทั้งนี้ผลจากการบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยได้สังเกตต่อกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูลพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คน ได้แสดงออกถึงความภาคภูมิใจ เมื่อกล่าวถึงทัศนียภาพของคลองที่ตนเองอาศัยอยู่ด้วยสีหน้ายิ้มแย้มเบิกบานว่า คลองของพวกเราเหล่านั้นสวยงาม สองฝั่งคลองมีต้นไม้ที่ได้ร่วมกันปลูกไว้ช่วยให้ภูมิทัศน์ร่มรื่นเย็นใจ หรือ ผู้ให้ข้อมูลอีกหลาย ๆ คน กล่าวถึงความเจริญที่เกิดขึ้นว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีถนนที่กว้างขึ้น การคมนาคมสะดวกกว่าแต่ก่อน แต่ก็สะท้อนความรู้สึกผ่านสีหน้า แววตาว่า ความเจริญนั้นก็ทำให้ความสงบเช่นแต่ก่อนหายไป เกิดน้ำเน่าเสีย หรืออีกหลายคนก็สะท้อนด้วยรอยยิ้มเรื่องการทำมาหากินง่ายขึ้น การเดินทางสะดวกสบาย เป็นต้น การสังเกตผู้ให้ข้อมูลจึงช่วยสะท้อนถึงความรู้สึกต่อวิถีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏมาพร้อมคำบอกเล่าเหล่านั้น

อัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิเคราะห์อัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวงเป็นผลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มอัตลักษณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ใหญ่ และกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผู้วิจัยได้จำแนกให้เห็นทั้งในระดับอำเภอคลองหลวงกับระดับตำบล ผู้วิจัยจึงได้ยกคำสัมภาษณ์ที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของกลุ่มแต่ละกลุ่มที่สะท้อนกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 1 อัตลักษณ์อำเภอคลองหลวง

กลุ่มอัตลักษณ์ อำเภอคลองหลวง	คำสัมภาษณ์
กลุ่มผู้รู้	“...คลองขุดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โนน ได้ที่ดินมากมาย ชื่อก็บอกว่าปทุมธานี...เจ้าของที่เขาเอาคืน เป็นของตระกูลสุนทรวังศ์ ณ อยุธยา ...โครงการบ้านจัดสรรก็ขึ้นเป็นดอกเห็ด หนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ...” (สำราญ น้อยนันท, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)
กลุ่มผู้ใหญ่	“...เรานี้ก็เชื่อสายมอญนะ แต่พูดไม่ได้ ฟังได้เป็นบางคำ คนที่จะรับมอญได้ต้องเป็นลูกคนโต แต่ไม่มีใครรับ ย่าเป็นมอญปทุม... การทำบุญจะทำบุญประเพณีทุกเทศกาลที่วัด...สืบทอดนะ พยายามอนุรักษ์ไว้ พิธีกรรมประเพณีของเรามีเอกลักษณ์ การละเล่นก็เป็นเอกลักษณ์...ยอมรับว่ามีน้อยลง ทำทุกอย่างเหมือนเดิมคงไม่ได้...ตัดออกทำเท่าที่ทำได้...อย่างอาหารการกินนี้ก็ทำบ้างในเทศกาลใหญ่ ๆ ข้าวของประกอบทำก็ไม่ได้หาง่าย ๆ เหมือนเมื่อก่อนรุ่นพ่อรุ่นแม่...” (นวลปรางค์ มั่นเพียร, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2563)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กลุ่มอัตลักษณ์ อำเภอคลองหลวง	คำสัมภาษณ์
กลุ่มคนรุ่นใหม่	“...สมัยก่อนคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนพื้นที่ทำเกษตรกรรมและรับจ้าง ปัจจุบันมีคนนอกย้ายเข้ามาอยู่มากมาย บ้านจัดสรรก็มาก ตามเชื้อชาวมอญและลาวโซ่งก็อยู่ที่นี่มาดั้งเดิม ปัจจุบันมีคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่มากขึ้น อาจเป็นเพราะเข้ามาทำงาน เราเองก็อยู่ที่นี่มา 15 ปีแล้ว แม่อยู่มาก่อน เพราะเป็นข้าราชการครู แม่ต้องพบปะผู้คนมากมาย...การอยู่ร่วมกันเราก็เห็นชาวบ้านรวมทั้งคนในครอบครัวของเราเองก็ไปมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านโรงเรียน วัด อบต. นะ ช่วยกันทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ...กิจกรรมที่สัมพันธ์กับประเพณีวัฒนธรรมก็มีเยอะ เช่น การสงฆ์พระ ประเพณีแห่ลูกหนูและแข่งขันจุดลูกหนูช่วงวันสงกรานต์ แต่บางพิธีกรรมก็หายไปนะ เช่น การโกนจุก”(วรลักษณ์ วีระยุทธ, สัมภาษณ์, 29กรกฎาคม 2563)

จากตารางจะพบว่า ลักษณะเฉพาะถิ่นที่เกิดจากการสร้างความรู้สึกร่วมของการเป็นพวกเดียวกันในพื้นที่ จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะร่วมกันและแสดงออกให้คนภายนอกชุมชนรับรู้หรือแม้แต่คนในชุมชนเองเข้าใจในภาพแทนความจริงของชุมชนคลองหลวงโดยภาพรวมซึ่งเกี่ยวพันกับลักษณะเฉพาะของชุมชนในบริบททำเลที่ตั้งที่สะท้อนออกมาอย่างโดดเด่น แต่ก็สามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

อำเภอคลองหลวงเป็นชุมชนในเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์คลองขุด และเปลี่ยนผ่านมาสู่ยุคการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมนวนคร ส่งผลให้เกิดความต้องการด้านที่อยู่อาศัยมากขึ้นตามลำดับ ดังปรากฏมีบ้านจัดสรรหนาแน่นมากยิ่งขึ้น ประชาชนปรับเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตโดยสัมพันธ์กับวัฒนธรรมประเพณี เชื้อชาติ ศาสนา ส่วนการเคลื่อนไหวของชุมชนนั้น สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนทั้งในด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม หรือแม้การใช้ประโยชน์ในที่ดินการประกอบอาชีพตลอดจนวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมเมืองอาจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและหลากหลายมิติ กล่าวได้ว่า พื้นที่อำเภอคลองหลวงมีอัตลักษณ์ที่สำคัญ คือ ‘ประวัติศาสตร์คลองขุด บ้านจัดสรรหนาแน่น อดีตดินแดนวัฒนธรรมเชื้อชาติการดำรงชีวิตกึ่งเมืองกึ่งวิเศษ’

ในอำเภอคลองหลวงจะมีชุมชน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลคลองสาม คลองห้า และคลองหก ในแต่ละตำบลมีอัตลักษณ์ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญในการสืบสานและมีการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 อัตลักษณ์ชุมชนในระดับตำบล

อัตลักษณ์ชุมชน ในระดับตำบล	คำสัมภาษณ์
คลองสาม	ถ้าเป็นบ้านแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาวมอญและคนท้องถิ่นดั้งเดิม จะมีบ้านครึ่งปูนครึ่งไม้ ส่วนบ้านจัดสรรนั้นเป็นของคนรุ่นใหม่ และคนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่ หรือกลุ่มคนอพยพเพื่อมาทำงาน ...ส่วนชุมชนกลุ่มดั้งเดิมจะอยู่ติดคลองระพีพัฒน์ คิดว่าคนต่างถิ่น ที่อพยพเข้ามาก็เนื่องจากมีโรงงาน...”(รุ่งนภา แก้วธรรม, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2563) “...ก็ต้องยอมรับวัดพระธรรมกาย เขามีพื้นที่กว้างขวาง ใหญ่โต อาคาร สถานที่ก็โดดเด่น แปลกตา สะดวก สะอาดสะอาด... อย่างมหาธรรมกายเจดีย์นี้ก็แปลกในเชิงสถาปัตยกรรม แตกต่าง จากเจดีย์อื่น ๆ ดึงดูดความสนใจ สะดุดตามาก มองมาจาก บนฟ้ายังเห็นเลย เขาโดดเด่นมากในเชิงอาคารสถานที่...” (เจริญ สายนารา, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2563)
คลองห้า	คลองห้านี้พัฒนามีสถานที่ท่องเที่ยวมากขึ้น อย่างพิพิธภัณฑ์ก็ เป็นที่ท่องเที่ยว แต่เป็นแบบเรียนรู้ เด็ก ๆ มากันบ่อย...ด้าน วัฒนธรรมก็มีความหลากหลายนะ เคยดูแลลูกหนูเริ่มต้นที่หมู่ 11 ต่อมา มีชื่อเสียงที่วัดหัตถสารเกษตรส่วนตัวนี้เคยทำพวก กระทง ทำบายศรีใช้ในพิธีตามประเพณีต่าง ๆ เอง...เราอยู่ ร่วมกันมาแต่ดั้งเดิม ทั้งไทย ไทยมอญ จีน ลาว จนทุกวันนี้มีต่าง ด้าวแบบแรงงานเข้ามาด้วยนะ...” (ศิริวรรณ เจนกระจวน, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2563)
คลองหก	“...พูดง่าย ๆ เลยนะ ฝั่งที่เป็นเมืองและได้รับการพัฒนามาก หน่อยก็เป็นแถว ๆ พื้นที่ซึ่งอยู่ใกล้ หรืออยู่รอบ ๆ ม. ราชมงคล... ความเจริญต่าง ๆ ตามมาจากที่มีมหาวิทยาลัยมาตั้งอยู่นั่นเอง... ชื่อ ม. กับชื่อชุมชนของเรามักไปด้วยกันเสมอ สักเกตดูสิ เขาจะเรียกกันว่า ‘ราชมงคลคลองหก’...”(จารีรัตน์ กล่อมขาง, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2563)

อัตลักษณ์ชุมชนตำบลคลองสาม

ชุมชนคลองสามเป็นส่วนหนึ่งในเขตพื้นที่อำเภอคลองหลวง อยู่ในบริบทอัตลักษณ์ชุมชน
คลองหลวง ดังได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ
ลงไป อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนตำบลคลองสามนั้นมีอัตลักษณ์ร่วมและแตกต่างออกไป อันเป็นอัตลักษณ์

ชุมชนย่อยของตนคือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ ชุมชนบ้านจัดสรรชานเมืองลือเรื่องเจดีย์แปลก’ ซึ่งทั้งหมดสอดคล้องและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนด้วย

อัตลักษณ์ชุมชนตำบลคลองห้า

ชุมชนคลองห้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอคลองหลวงอยู่ในบริบทร่วมประวัติศาสตร์คลองขุด ได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่เข้ามาตั้งอยู่ในชุมชน ซึ่งมีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรมดำรงอยู่ก่อนแล้ว ดังปรากฏเป็นอัตลักษณ์ชุมชน คือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ ย่านพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ ระคนอยู่หลากหลายวัฒนธรรม’

อัตลักษณ์ชุมชนตำบลคลองหก

ชุมชนคลองหกจะเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอคลองหลวงที่ปัจจุบันเติบโตหนาแน่นด้วยบ้านจัดสรรอาคารพาณิชย์และหน่วยงานทางราชการที่เกิดขึ้นใหม่ แต่บริเวณพื้นที่คลองหกถือเป็นเขตชุมชนรอบนอก ที่ยังปรากฏพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาอยู่จำนวนมาก คนรุ่นใหม่บางคนให้ความสำคัญและยังคงสืบสานวิถีเกษตรอย่างมุ่งมั่นและจริงจัง ดังสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของชุมชนอย่างชัดเจน กลายเป็นอัตลักษณ์ชุมชนที่สำคัญคือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ย่านวิถีเกษตรใกล้เมือง เพื่อรองรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล’

อภิปรายผลการวิจัย

ประชาชนในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ความคล้ายคลึงกันหลายลักษณะ เช่น บรรพชนผู้รวมกลุ่มก่อตั้งชุมชน เลือกรูปแบบที่ตั้งบริเวณใกล้แหล่งน้ำเป็นที่ราบลุ่มและป่า มีความหลากหลายในชาติพันธุ์หรือเชื้อชาติ เช่น ชาวไทยพื้นถิ่น ชาวไทยเชื้อสายมอญ ชาวไทยเชื้อสายลาว ชาวไทยเชื้อสายจีน การดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพนั้น แต่เดิมนั้นส่วนใหญ่ทำการเกษตร และมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานีในปัจจุบัน คือ ‘ประวัติศาสตร์คลองขุด บ้านจัดสรร ผุดหนาแน่น อดีตดินแดนวัฒนธรรมเชื้อชาติ ย่านการดำรงชีวิตกึ่งเมืองกึ่งวิถีเกษตร’ ส่วนอัตลักษณ์ชุมชนย่อย 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนตำบลคลองสามคือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ ชุมชนบ้านจัดสรรชานเมือง ลือเรื่องเจดีย์แปลก’ ชุมชนตำบลคลองห้าคือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ ย่านพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ ระคนอยู่หลากหลายวัฒนธรรม’ และชุมชนตำบลคลองหกคือ ‘คลองขุดประวัติศาสตร์ ย่านวิถีเกษตรใกล้เมือง เพื่อรองรับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล’

ผลการวิจัยข้างต้นมีความสอดคล้องและยืนยันแนวคิดของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2558) ที่ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ หรือ Identity ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตาม “ธรรมชาติ” หรือเกิดขึ้นลอย ๆ แต่ก่อรูปขึ้นภายในวัฒนธรรม ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยที่วัฒนธรรมก็เป็นสิ่งสร้างทางสังคม (Social construct) และไม่ใช่อะไรที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่เป็นวงจรซึ่งมีผู้เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of culture) ดังนั้น หากมองย้อนภาพประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ของ ‘ทุ่งหลวง’ คือ พื้นที่เกษตรกรรมกว้างใหญ่มีคลองหลักและคลองซอยที่ส่งเสริมวิถีเกษตรแก่ประชาชนในอดีต แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป การพัฒนามาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง ‘ทุ่งหลวง’ กลายเป็น ‘คลองหลวง’ และ ‘อำเภอ

คลองหลวง’ ในปัจจุบันอัตลักษณ์ซึ่งเป็นสิ่งไม่ตายตัวหรือสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง ก็แสดงตัวตนของคลองหลวงในฐานะอำเภอคลองหลวงอีกครั้งแต่อย่างน้อยก็มียากเหง้าของการก่อกำเนิดชุมชนติดตัวมาด้วย อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่อำเภอคลองหลวงมีอัตลักษณ์ที่สำคัญใหม่ คือ ‘ประวัติศาสตร์คลองขุด บ้านจัดสรรผุดหนาแน่นอดีตดินแดนวัฒนธรรมเชื้อชาติ ย่านการค้ารุ่งเรืองกึ่งเมืองกึ่งวิถีเกษตร’ สอดคล้องกับผลวิจัยของ ดร.ณัฏฐ์ ตติยะลาภะ และเจตต์ คชฤทธิ์ (2561) ซึ่งได้ศึกษาการสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการสูญเสียที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชาวชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ประกอบไปด้วย 1) ปัจจัยจากการพัฒนาและความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากอำนาจรัฐ 2) ปัจจัยจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง และ 3) ปัจจัยจากความเหลื่อมล้ำของรายได้ และการรื้อถอนของกลุ่มอำนาจทุน ชุมชนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ในขณะที่พื้นที่คลองหลวงมีพื้นที่ทางเกษตรลดน้อยลง เพราะกลายเป็นบ้านจัดสรรมาแทนที่และมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่าวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ชุมชนอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานีเป็นชุมชนในเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์คลองขุด และเปลี่ยนผ่านมาสู่ยุคการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีบ้านจัดสรรหนาแน่นขึ้น ประชาชนปรับเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตโดยสัมพันธ์กับวัฒนธรรมประเพณีเชื้อชาติ ศาสนา และสิ่งแวดล้อมการศึกษาวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพื้นที่ชุมชนคลองหลวงนอกจากจะมีประวัติศาสตร์ยาวนานยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลากหลายมิติ ซึ่งไม่แน่ว่าจะเป็นผลกระทบในเชิงสร้างสรรค์ มีเสถียรภาพเข้มแข็งไม่เปราะบาง แต่กระนั้นก็อาจเป็นความไร้ระเบียบ อย่างเป็นระบบ ในแบบชุมชนกึ่งเมืองกึ่งวิถีเกษตรที่นำให้ความสนใจศึกษาต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิถีชีวิต อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนระดับหมู่บ้าน หมู่อื่น ๆ ในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี สำหรับขยายผลต่อยอดและประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุด
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนย่อย ระดับหมู่บ้านในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อเข้าใจสถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง ถ่องแท้มากยิ่งขึ้น
3. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการปัญหา กำหนดแผน และโครงการพัฒนาชุมชนในอำเภอคลองหลวง สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบเพื่อพัฒนาต่อยอด ผลักดันนโยบาย โครงการ สำหรับพัฒนาชุมชนในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ชุมชน อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” ในครั้งนี้จะสำเร็จไปได้ ด้วยความอนุเคราะห์และสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) คณะผู้จัดทำขอขอบคุณเป็นอย่างสูงขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ที่ได้ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินการวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปได้ขอขอบพระคุณ คุณลุง คุณป้า และผู้อาวุโสในชุมชน ตำบลคลองสาม ตำบลคลองห้า และตำบลคลองหก อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ที่ได้อนุเคราะห์ให้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ ภาพถ่ายครอบครัว และร่วมทำกิจกรรมเรียนรู้สุดท้ายขอขอบคุณผู้ร่วมทำงานวิจัยทุกท่าน และผู้ที่อยู่เบื้องหลังการสนับสนุนงานวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). **วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- จารีรัตน์ กล่อมขาง.(2563). ชาวบ้านตำบลคลองหก. **สัมภาษณ์**, 10 สิงหาคม 2563.
- เจริญ สายนารา. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองสาม. **สัมภาษณ์**, 20 กันยายน 2563.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2558). **อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง**. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณัฐพงศ์ รังงาม. (2559). แนวคิดอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์. **วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**. 2(5): 2.
- ดรณศักดิ์ ตติยะลาภะ และเจตต์ คชฤทธิ์. (2561). ศึกษาการสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- นวลปรานค์ มั่นเพียร. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองห้า. **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม 2563.
- ปรีตตา เฉลิมเผ่า ก่ออนันตกุล. (2545). อัตลักษณ์ซ้อนของนักมานุษยวิทยาในบ้านเกิด. (หน้า 201-202). ใน ปรีตตา เฉลิมเผ่า ก่ออนันตกุล (บก.) **คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มโนทัศน์การดำรงชีพ Livelihoods**. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภูสิทธิ์ ชันติกุล. (2555). แนวคิดเกี่ยวกับภูมิสังคมและวิถีชีวิต. [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก: http://www.elfhs.ssru.ac.th/phusit/file.php/1/moddata/forum/1/5/_pdf. (2563, 10 พฤษภาคม).
- รุ่งนภา แก้วธรรม. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองสาม. **สัมภาษณ์**, 18 พฤษภาคม 2563.
- วรลักษณ์ วีระยุทธ. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองห้า. **สัมภาษณ์**, 29 กรกฎาคม 2563.
- วิไลวรรณ ทวีศรี. (2560). อัตลักษณ์ชุมชน: แนวคิดและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยหลักพุทธสันติวิธีของเทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย. **วารสารศิลปการจัดการ**. 1(2): 63-73.

- ศิขรา ศิริสาร. (2556). กระบวนการปฏิสัมพันธ์และการสร้างอัตลักษณ์ ร่วมในแฟนเพจเฟซบุ๊ก: ศึกษากรณีแฟนเพจอูปคิงดอม. วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 24(3): 6.
- ศิริวรรณ เจนกระจวน. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองห้า. สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2563.
- ศุภวรรณ เจริญชัยสมบัติ. (2554). การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนจาก การท่องเที่ยว: กรณีศึกษาเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมัย สุทธิธรรม. (2543). สารคดี ชุด ถิ่นทองของไทย: ปทุมธานี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สำราญ น้อยนนท์. (2563). ชาวบ้านตำบลคลองสาม. สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). อัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.